वऱ्हाडांतील ग्रंथोत्तेजक कमिटीनें बक्षीस दिलेलें पुस्तक.

कादंबरीसार

पांडुरंग गोविंद शास्त्री पारखी,

मित्रचंद्र, षड्ऋतुवर्णन, कृष्णाकुमारी, बोधामृत, हंसिका

इत्यादि पुस्तकांचे कर्ते

यांनीं केलें

पुणें,

चित्रशाळा छापखान्याचे व्यवस्थापक यांनीं स्वामित्वाच्या सर्व

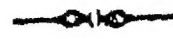
हक्कासुद्धां खरेदी करून

अंबाप्रसाद छापखान्यांत छापून प्रसिद्ध केलें.

सन १८९१.

किंमत १॥ रुपया.

प्रस्तावना.

बाणभट्टकृत कादंबरीचें हें मराठींत भाषांतर केलें आहे. मूळग्रंथ जसा एकाच्याच हातून शेवटास गेला नाहीं, त्याचप्रमाणें समग्र ग्रंथाचें—ह्मणजे दोन्ही भागांचें—मराठी भाषांतर देखील एकाच्याच हातून तडीस जाऊन प्रसिद्ध झाल्याबद्दल कोठें ऐकण्यांत आलें नाहीं. तेव्हां आपण प्रयत्न करून पहावा, असें मनांत येऊन मीं ह्या भाषांतरास आरंभ केला. त्यावेळीं मी वऱ्हाडांतील शाळाखात्यांत होतों. मी केलेलें कादंबरीचें कांहीं भाषांतर कित्येक ग्रहस्थांच्या दृष्टीस पडलें तेव्हां त्यांनीं मला समग्र ग्रंथाचें भाषांतर करण्याविषयीं उत्तेजन दिलें. पुढें बरेच दिवस या ग्रंथाच्या दोन्ही भागांचें यथामति भाषांतर करून तें वऱ्हाडांतील ग्रंथोत्तेजक कमिटीकडे पाठविलें. त्या कमिटीनें त्याचें परीक्षण करून पसंत केल्यावर रा. ब. **श्रीराम भिकाजी जठार** वऱ्हाड प्रांताचे डायरेक्टर यांनीं या ग्रंथास पूर्ण बक्षीस मिळण्याकरितां शिफारस केली, व त्यावरून या ग्रंथास चांगलें बक्षीस मिळालें. पुढें अनेक अडचणीमुळें हा ग्रंथ प्रसिद्ध करण्याचें मागें पडलें होतें; परंतु रा. रा. **वासुदेवराव जोशी पुणें येथील चित्रशाळेचे मालक** यांनीं ग्रंथकारापासून या ग्रंथाचा हक्क घेऊन हा छापून प्रसिद्ध केला आहे. मी हा ग्रंथ रचला त्यावेळीं उत्तरार्धाचें भाषांतर प्रसिद्ध झालें नव्हतें, तें पुढें वऱ्हाडग्रंथोत्तेजक कमिटीकडे या पुस्तकाचें परीक्षण चाललें होतें त्यावेळीं प्रसिद्ध झालें. या पूर्वीं दोन्ही भाग छापून प्रसिद्ध झाले आहेतच तेव्हां आतां हें पुस्तक छापून प्रसिद्ध करण्यांत काय विशेष? असें कित्येकांस वाटण्यासारखें आहे. तर विशेष ह्मणन इतकाच आहे कीं, प्रसिद्ध झालेल्या दोन्ही भा-

गांचे निरनिराळे कृतें असल्यामुळें प्रथम भागाची भाग भाषेची पद्धति निराळ्या प्रकारची, व दुसऱ्या भागा तऱ्हेची, यामुळें दोन्ही भागांत जो चमत्कारिक फरक तसा यांत दिसणार नाहीं व त्यापेक्षां हे दोन्ही भाग वाचकांस मिळण्याची योजना केली असल्यामुळें किंमतींत मोठाच फायदा होण्यासारखा आहे. अत ह्मणजे पदशःच केलें आहे असें नाहीं, तर मराठींत दिसेल असें वाटलें तितकें घेतलें आहे. त्यानेंही अ स्थास या ग्रंथाचा हक्क दिला, त्याच्या सूचनेप्रमाणेंह केले आहेत. ह्मणजे लांबलचक वर्णनें कमी केलीं व वाचणाऱ्यास मनोरंजक वाटावें ह्मणून अधिक उणे श केली आहे.

अगोदर संस्कृतभाषा रसाळ. त्यांत बाणभट्टासा सहृदय कवीशीं तिची गांठ! मग तिच्या रमणीय पाहिजे! तसा रस मराठींत कोठून उतरणार! बाणकवीच्या विलक्षण कवित्वाची छाया तरी दृष्टीस मनोरंजन झाल्यावांचून रहाणार नाहीं.

आतां ह्या कवीची माहिती जी उपलब्ध आ असतां प्रसंगास अननुरूप होणार नाहीं असें समजू

संस्कृत गद्यग्रन्थ करणारांत बाणभट्ट हा अ झाला असतां हरकत नाहीं. ह्या कवीनें गद्यग्रन्थ पाहिली यांत काहीं संशय नाहीं. आरंभीं प असतें व पुढें गद्यग्रंथ सुरू होऊन वाग्देवीच्या स्व विकास होतो, असा प्रकार सर्वराष्ट्रांत आढळून इकडे ही गद्यरचनेचा प्रचार सुरू झाला तथापि गद्यांत राहिला तो राहिलाच. बाणभट्टानें कादंब पल्या काहीं पूर्वजांचा मात्र नामनिर्देश केला आहे बरीचपूर्वी रचलेल्या हर्षचरितांत आपल्या वंश व ज्याच्या पदरीं तो होता त्या हर्षराजाची,

आहे. त्यानें हर्षचरिताच्या प्रथम उच्छ्वासात आपल्या कुळाची एक आख्यायिका दिली आहे ती येणेंप्रमाणें:--

बाणकवीच्या कुलाविषयीं दंतकथा.

कोणे एकेकाळीं ब्रह्मलोकाचेठायीं ब्रह्मदेव, इंद्रादिकदेव व वसिष्ठादिक ऋषि आणि सावित्री व सरस्वती यांच्याशीं सहवर्तमान शास्त्रज्ञानाच्या गोष्टी सांगत बसले असतां त्या ठिकाणीं अत्रिऋषीचा पुत्र दुर्वासऋषि हा मंडपालमुनीशीं वादविवाद करीत असतां, आपल्या तापटवृत्तीच्या भरात स्वरोच्चारणांत चुकला. त्यावेळीं तेथें असलेल्या देवर्षींनीं शापभितीमुळें मौनव्रत धारण केलें परंतु सरस्वतीस हसूं आवरलें नाहीं. तेव्हां दुर्वासऋषीस अत्यंत क्रोध येऊन, हातात उदक घेऊन, तो तीस शाप देण्यास प्रवृत्त झाला. त्यावेळीं इतर सभासद भयभीत होऊन आपापल्या आसनावरून उठून दुर्वास ऋषीची प्रार्थना करते झाले. त्याचा पिता अत्रिऋषि यानेंही असें करूं नको ह्मणून सांगितलें तथापि त्याचा रोष त्यास आवरला नाहीं. मग तो सरस्वतीस ह्मणाला, हे " दुर्विनीते! तूं मृत्युलोकीं जाऊन वास कर, तुला विद्येचा जो गर्व झाला आहे तो मी नाहींसा करून टाकतों!" तेव्हा सावित्री दुर्वासऋषीस उलट शाप देण्यास प्रवृत्त झाली, परंतु सरस्वतीनें तिचा निषेध केला. मग ब्रह्मदेव दुर्वासऋषीस अनुलक्षून ह्मणाले, ' साधुजनानीं सेवन केलेला हा मार्ग नव्हे. विचारी असतात ते आपल्या उद्दाम मनोवृत्तीचें आकलन करितात. क्षमाच काय ती तपश्चर्येचें मुख्य तत्व आहे. क्रोधावेशामुळें स्वतःचे दोष कोणास दिसत नाहीत व कर्तव्याकर्तव्य समजत नाहीं. इतका क्रोध ज्याला आवरत नाहीं तो का तपस्वी? अशानें खरें हित कसें साधणार?" मग तो सरस्वतीकडे वळून ह्मणाला, "वत्से सरस्वती! तूं खिन्न होऊं नको? माझ्या वियोगाचें दुःख तुला होऊं नये ह्मणून स्वतः सावित्री तुज समागमें मृत्युलोकीं वास करण्याकरिता येईल भूलोकीं असता

पुत्राचें मुखकमळ तुझ्या दृष्टीस पडलें कीं, शापापासून मुक्त होऊन तूं स्वर्गलोकीं पुनः परत येशील." नंतर सावित्री व सरस्वती ह्या दोघीजणी स्वर्गाहून भूलोकीं येत असतां हिरण्यबाहू नावाची (जीस शोण असें ह्मणतात) मोठी नदी त्यांचे दृष्टीस पडली. त्या नदीचे तीरावर कित्येक पक्षी मधुर शब्द करीत आहेत आणि वृक्ष व वल्ली पुष्पभारानें वांकल्या आहेत, त्यांवर भ्रमर मकरन्द प्राशन करून धुंद होऊन गुंजारव शब्द करीत फिरत आहेत, व मंद सुगंध आणि शितल असा वायु वाहत आहे. अशा प्रकारची तेथील शोभा पाहून सरस्वतीस तें ठिकाण स्वर्गंगेचे तीराप्रमाणें भासलें. मग त्या दोघींनीं त्या नदीचें पश्चिमतीरावर उतरून त्या ठिकाणीं पर्णकुटिका तयार केली आणि त्या स्थळीं वास करण्याचा निश्चय केला व एक शिवलिंग स्थापून त्याची पूजाअर्चा करून कालक्रमणा करूं लागल्या.

एके दिवशीं पुष्कळ स्वार, शिपाई व सेवक यां सहवर्तमान एक सुंदर तरुण पुरुष तेथील मार्गानें जात आहे व त्याचे बरोबर पांढरा वेष धारण केलेला एक वयातीत मनुष्य आहे, असें त्यांच्या दृष्टीस पडलें

ह्या ठिकाणीं कोणी दोन सुंदर स्त्रिया राहत आहेत, असें सेवकांकडून त्या तरुण पुरुषास समजल्यावरून, ह्या कोण? हें जाणण्याकरितां तो आपल्या घोड्यावरून खालीं उतरला व आपल्या अनुयायांना बरेच अंतरावर उभें करून त्या वृद्ध मनुष्यासह तो त्या पर्णकुटिकेजवळ आला. तेव्हां त्या दोघींनीं त्याचे सन्मानपूर्वक आगतस्वागत केलें. मग त्या तरुण पुरुषाचें अप्रतिम सौंदर्य व तेज पाहून, त्याचा वृत्तांत सांगण्याविषयीं त्या दोघींनीं त्या वृद्ध मनुष्याची प्रार्थना केली.

तेव्हां तो ह्मणाला, "हा तरुण पुरुष, महामुनि च्यवन याचा शर्यातिराजाची कन्या सुकन्या इजपासून झालेला, पुत्र होय. हा भृगुवंशाचा तिलक व च्यवनऋषीचा जीवकींप्राण आहे. ह्याचें नांव दधीच. सुकन्या गरोदर असता तिचे दिवस भरत आले तेव्हां

तिचे बापानें तिला आपले घरीं आणिलें. तेथें सुकन्या प्रसूत होऊन तिला हा पुत्र झाला. पुढें कांहीं दिवस गेल्यावर शर्यातीनें सुकन्येस आपले पतीचे घरीं पोहोंचतें केलें व आपले नातवास परमस्नेहानें आपलेपाशीं ठेवून घेऊन अनेक विद्यांत प्रवीण केलें. सांप्रत हा तारुण्याप्रत प्राप्त झाल्यामुळें याच्या पितरांस पुत्रसुख प्राप्त व्हावें ह्मणून यास त्यांजकडे पाठविलें आहे." इतकें सांगितल्यावर त्या वृद्ध मनुष्यानें आपल्याविषयीं थोडिशी हकीकत सांगितली. तो म्हणाला, "राजा शर्याती याचा मी सेवक आहे. माझें नाव विकुक्षी. मला राजानें दधीचाच्या सेवेस अर्पिलें आहे. यास च्यवनऋषीचे आश्रमीं पोंहचविण्याची मला धन्याची आज्ञा आहे. आम्हीं दोघे मार्ग क्रमीत असतां ह्या स्थळीं येऊन पोहोंचलों. येथुन च्यवनाचा आश्रम शोणनदीच्या पलीकडे जवळच आहे." नंतर विकुक्षीनें सावित्रीस "आपण कोण? कोठून आला? येथें येण्याचें प्रयोजन काय?" हें सांगण्याची प्रार्थना केली. परंतु सावित्रीनें "आमचा वृत्तांत पुढें कधीं समजण्यांत येईल. आपण कांहीं काळ येथें घालविण्याचें करावें. सहवासानें स्नेह वाढतो." असें ह्मटलें मग दधीच विकुक्षीस म्हणाला, "पुढें कधीं त्या सांगण्याची कृपा करतील, ऊठ आतां पित्याच्या भेटीस जाऊं." मग ते त्यांस विचारून घोड्यावर बसून चालते झाले. त्या दिवसापासून सरस्वती व दधीच ह्या दोघांचें एकमेकावर प्रेम जडलें. सरस्वतीस तर कामदेवानें अगदीं वेडें करून सोडिलें. कांहीं दिवस गेल्यावर विकुक्षी परत जात असतां त्या ठिकाणीं आला आणि म्हणाला, "दधीचास आपणा दोघींचा विसर पडला नाहीं. त्याची स्वतःची अवस्था कशी काय झाली आहे, हें तुह्मास कळविण्याकरितां मालती नावाच्या दासीस तो तुह्माकडे लवकरच धाडणार आहे." असें सांगून तो गेला. दुसरे दिवशीं मालती दधीचाचें वर्तमान सांगण्याकरितां त्या ठिकाणीं आली.

मग सावित्री शोण नदीवर स्नान करण्याकरितां गेल्यावर तिनें सरस्वतीस दधीचाची अवस्था सांगितली. तेव्हां सरस्वती म्हणाली,

"मी सर्वस्वी आपले प्राण दधीचास आर्पण केले आहेत, यांत काय तें समजावें." मग तिच्या उत्कंठेप्रमाणें मालती लागलीच दधीचाकडे गेली आणि तिची अवस्था सांगून त्यास तेथें घेऊन आली. कांहीं काळानें सरस्वतीस पुत्र झाला. तेव्हां तिनें त्यास "सर्व विद्यांचें ज्ञान तुला प्राप्त होईल असा वर दिला." पुढें कांहीं दिवस गेल्यानंतर ब्रम्हदेवाचें बोलावण्यावरून सरस्वती सावित्रीसह स्वर्गलोकास गेली. तेव्हां दधीचास सरस्वतीचे वियोगाचें दुःख होऊन त्यानें तपश्चर्या करण्याचा निश्चय केला. व आपले पुत्रास आपली भावजय अक्षमाला हिचे स्वाधिन केलें. ज्या दिवशीं सरस्वतीस पुत्र झाला होता, त्याच दिवशीं अक्षमालेसही पुत्र झाला होता. सरस्वतीचे पुत्राचें नांव सारस्वत ठेविलें होतें व अक्षमालेचे पुत्राचें नांव वत्स असें ठेविलें होतें. अक्षमालेनें दोघांचेंहि समभावानें लालनपालन केलें. सारस्वत ह्यानें वत्सास आपणास अवगत असलेल्या सर्व विद्या शिकवून त्यास प्रीतिकूट या गांवीं ठेवून आपण आपले पित्यासह तपश्चर्या करण्यास गेला. हाच वत्स पुढें एका मोठ्या विस्तृत वंशाचा आदिपुरुष झाला व याच वात्स्यायन कुलांत बाणकवि उत्पन्न झाला. अशी कथा हर्षचरितांतील 'वात्स्यायनवंशवर्णनं' नावाच्या प्रथम उच्छ्वासांत आहे.

बाणाचा निपणजा कुबेर हा यजुर्वेद व सामवेद यांत मोठा प्रवीण होता. गुप्तवंशांतील राजे त्याचा मोठा सन्मान ठेवीत असत. त्याला चार पुत्र होते. त्यांत पाशुपत* नांवाचा एक होता, तो विद्वान् व कुलदीपक होता. हा बाणाचा पणजा. याचा पुत्र अर्थपति, हाही मोठा विद्वान् होता यानें पुष्कळ शिष्य

---

* संस्कृत छापील कादंबरीवरून सर्व मराठी ग्रंथ तयार केला व तो तसाच छापला गेला. नंतर प्रस्तावना लिहिते वेळीं बाणकवीची माहिती देण्याकरितां हर्षचरित वाचीत असतां कुबेराच्या पुत्राचीं नांवें दृष्टीस पडलीं, तेव्हां मनांत शंका येऊन कादंबरी व हर्षचरित हीं ताडून पाहिलीं तों कादंबरींत याबद्दल मुळींच उल्लेख नाहीं. तेव्हां या संबंधाचें पद्य कादंबरींत अजीबात चुकून राहिलें असावें! इतक्या छापील आवृत्ति संस्कृत प्रोफेसराच्या हातून निघाल्या असून या बद्दल कांहींच उल्लेख नाहीं, हें मोठेंच आश्चर्य आहे!

तयार केले व यज्ञयागादिक कृत्यें करून मोठी कीर्ति संपादिली. अर्थपतीस वेदशास्त्रपारंगत असे भृगुप्रमुख अकरा पुत्र होते, त्यांत चित्रभानु हा विद्येच्या तेजानें प्रतिसूर्यासारखा होता. त्याला बाण हा पुत्र झाला. बाणाच्या आईचें नांव राज्यदेवी असें होतें, ती बाण लहान असतांच वारली. त्याचा बापही त्याच्या वयाचे चवदावे वर्षी वारला. बाणाचा गुरु भर्वू* या नांवाचा होता. शोणनदीचे पश्चिमेस प्रीतिकूट ह्या गांवीं बाणाचें राहणें असे.

बाण हा लहानपणापासूनच स्वच्छंदी होता असें त्याचे चरित्रावरून दिसतें. त्यांत त्याचे आईबाप लहानपणींच वारले होते. पुढें लागलींच त्याचे अंगीं तारुण्याचा उदय झाला. ह्या सर्व गोष्टी त्याच्या स्वच्छंदवृत्तीस उत्तेजकच झाल्या. यांमुळें तो प्रथमतः मोठमोठ्यांच्या उपहासास पात्र झाला. परंतु पुढें तो विद्वान् गुरूंच्या सहवासानें व मोठमोठ्या राजदरबारीं फिरून आल्यानें मोठमोठ्या राजांच्याही सन्मानास पात्र झाला.

श्रीहर्षाचे दरबारीं बाणाचें गमन व सन्मान.

प्रीतिकूट या गांवापासून कांहीं अंतरावर श्रीकंठ नांवाचा देश होता; व त्यात स्थाण्वीश्वर† नांवाचा देश होता. त्या ठिकाणीं, त्यावेळीं श्रीहर्ष नांवाचा राजा राज्य करीत होता, त्याचा बाणकवीस चांगला आश्रय होता. बाणकवि हा आपल्या शिष्यवर्गासह प्रवास करण्यास जात असे. तो मोठमोठ्या राजांच्याही भेटी घेत असे. श्रीहर्ष राजाचीही त्यानें एकदां भेट घेतली होती. श्रीहर्ष राजाचा बंधु कृष्ण याचा आणि बाणकवीचा चांगला स्नेह जमला होता. एके दिवशीं दोन प्रहरीं बाणकवि भोजनोत्तर आपलें घरीं बसला असतां चंद्रसेन (बाणाचा बंधु) येऊन म्हणाला, महाराजाधिराज हर्ष याचा बंधु कृष्णराज यानें आपणाकडे मेखलक नांवाचा एक

* जल्हण याच्या सूक्तिमुक्तावलींत भर्वूचीं कांहीं पद्यें आढळतात.

† स्थानेश्वर ही हर्षवर्द्धन याची राजधानी होती. असें ह्वेनसँग यानें लिहिलें आहे.

जासूद पाठविला आहे व तो बाहेरच्या दारापाशीं उभा आहे. मग त्यास लौकर घेऊन येण्यास बाणानें सांगितलें. तेव्हां तो त्यास बाणाजवळ घेऊन आला. मग बाणानें त्यास तिकडील कुशल विचारल्यावर त्या जासूदानें कृष्णराज यानें दिलेलें पत्र बाणास दिलें. तें वाचून पाहिल्यावर तो ह्मणाला, "कृष्णराज ह्यानें हर्षराजाच्या दरबारीं आपणास बोलाविलें आहे. परंतु पूर्वीं राजानें आपला जसा मान ठेवावा तसा ठेविला नाहीं. तेव्हां कसें करावें?" मग पुष्कळ वेळ विचार केल्यानंतर बऱ्याच वेळानें राजदरबारीं जाण्याचा त्यानें निश्चय केला. दुसरे दिवशीं सकाळीं बाणानें स्नान-संध्या, जप, होम, दान वगैरे पुण्य कर्में केलीं व प्रयाणोचित मंगलकर्मे करून तो आलेल्या जासुदाबरोबर निघाला. नंतर मार्गक्रमण करीत चालला असतां चंडिकावनाचें आक्रमण करून तो मल्लकूट या गावीं गेला. तेथें त्याचा आप्त जगत्पति यानें त्याचें चांगलें आदरातिथ्य केलें. दुसरे दिवशीं भागीरथी उतरून तो यष्टिगृह नांवाचे गांवीं गेला व तेथें त्यानें रात्र घालविली. नंतर तेथून निघून तो अजिरवती नदीच्या काठीं मणितार नगराजवळ हत्ती, घोडे, रथ, पायदळ यांनीं शोभायमान असें राजाचें ठाणें होतें त्या ठिकाणीं गेला. राजास बाणकवि आल्याचें कळल्यावर त्यानें त्यास भेटण्याची परवानगी दिली. मग बाण हर्षराजाचें वैभव पहात पहात त्याच्या छावणींत शिरला. त्या ठिकाणीं हत्ती, घोडे इत्यादिकांनीं रमणीय असें राजाचें देवेन्द्रासारखें वैभव पाहून बाणास फारच आनंद झाला. मग बाणानें जवळ जाऊन राजास आशिर्वाद दिला. त्यावेळींही हर्षानें बाणाचें प्रथमतः जसें आगतस्वागत करावें तसें केलें नाहीं. मग त्यानें आपला वंश, आपले पूर्वज व आपली विद्या यांविषयींची माहिती राजास सांगितली. पुढें हर्षराजास बाणाची योग्यता कळून आल्यावर त्यानें प्रसन्नतेचीं चिन्हें दाखविलीं व उत्तरोत्तर त्याचा मोठा सन्मान करून त्यास आपले जवळ राहून घेतलें.

कांहीं दिवस तेथें राहिल्यावर शरदृतूचे दिवसांत बाण स्वजनास भेटण्याकरितां परत आपले घरीं आला. तेव्हां त्याच्या आप्तभ्रातृस

हर्षराजानें बाणाचा मोठा सन्मान केला ह्मणून फार आनंद झाला. व त्यांनीं मोठ्या प्रेमानें बाणाचें फारच अभिनंदन केलें. पुढें बाणाच्या मुखावाटें हर्षराजाचें गुण ऐकण्यांत आल्यापासून त्याचें सर्व चरित्र ऐकावें असें बाणाच्या चुलत भावांस वाटलें. मग त्यांनीं बाणाच्या प्रेमांतला आपली धाकटा भाऊ श्यामल यास याबद्दल सुचविलें. तेव्हां त्यानें हर्षराजाचें सर्व चरित्र सांगण्याविषयीं आग्रह धरिला. नंतर बाणानें त्यांस हर्षाचें चरित्र सांगितलें आहे. असा हर्षचरिताच्या द्वितीय उच्छ्वासांत कथाभाग आहे.

ह्या प्रमाणें बाणकवीच्या कुळाची, स्थळाची व त्याच्या चरित्राची बरीच माहिती हर्षचरितांत सांपडते. परंतु कीळाची माहिती त्याच्या कोणत्याच ग्रंथांत मिळत नाहीं. कालज्ञानाच्या संबंधानें ह्या ठिकाणींच अशी शोचनीय स्थिति आहे असें नाहीं, तर आपल्या ग्रन्थांत प्रायः सर्वत्र असाच प्रकार आढळतो. ह्यामुळें आपलें किती नुकसान झालें तें सांगतां येत नाहीं! आपल्या लोकांत पूर्वी कालनिर्देशास फारसें महत्त्व नव्हतें असें दिसतें. मग याचें कारण काय असेल तें असो!

बाणकवीच्या अस्तित्वाचा काळनिर्णय एका चिनी ग्रंथकाराच्या माहितीवरून करण्यांत आला आहे. ही एक मोठ्या आश्चर्याची गोष्ट आहे. आतां बाणकवि आणि चिनी ग्रंथकार यांचा संबंध कसा? याबद्दल येथें थोडें ऐतिहासिक वृत्त देणें आवश्यक आहे.

पूर्वी वैदिकधर्माचा सर्वत्र प्रसार असतां बुद्ध यानें निराळाच मतभेद काढला. तेव्हां त्या पंथाच्या लोकांचें बरेंच प्राबल्य झालें. पुढें शंकराचार्यांनीं त्या पक्षाच्या लोकाचा वाद करून पराभव केला, त्यामुळें ह्मणा, किंवा दुसऱ्या कांहीं कारणांनीं ह्मणा, त्या लोकांपैकीं कांहीं तिबेटांत, कांहीं चिनांत व कांहीं सिंहलद्वीपांत जाऊन राहिले. पुढें त्यांलोकांपैकीं कांहीं आपल्या धर्मस्थापकाची व पूर्वजांची स्थानें पाहण्याकरितां हिंदुस्थानांत येत असत. त्यांतीलच एक चिनी यात्रेकरू व्हेनसँग हा इ० स० ६२९ त हिंदुस्थानांत आला होता.